

Jan Gurba

"Nieolit Ukrainy, Gławy driewniej istroyi jugowostocznoj Jewropy", Walentin N. Danilenko, Kijew 1969 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 14, 227-230

1971

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Walentin N. Danilenko: Nieolit Ukrainy, Gławy driewniej istorii jugowostocznoj Jewropy.

Akademia Nauk Ukrainской SSR, Institut Archeologii, „Naukowa Dumka”,
Kijew 1969, s. 259

Okresy przemian w rozwoju społeczeństw ludzkich są zawsze głównym punktem zainteresowania historii. Jednym z takich okresów, w których dokonywały się zasadnicze przemiany w zakresie sposobów produkcji był neolit — młodsza epoka kamienia. Miała wtedy miejsce największa zmiana gospodarcza w dziejach ludzkości: przejście od zbieractwa i łowiectwa do początków produkcji żywności — wprowadzenia uprawy roślin przez stopniową aklimatyzację roślin zbożowych i hodowli zwierząt domowych.

Podjęcie próby uniezależnienia się gromad ludzkich od środowiska geograficznego nosiło wszelkie cechy rewolucji gospodarczej. Wystarcza bowiem uprzytomnić sobie, że od chwili pojawienia się człowieka na ziemiach Polski południowej upłynęło ponad ćwierć miliona lat. Natomiast w ciągu niespełna siedmiu tysięcy lat, jakie dzielią nas od tego momentu, mieszkańcy ziem Polski osiągnęli dzisiejszy poziom postępu. W młodszej epoce kamienia nastąpiło nie tylko ogromne terytorialne rozprzestrzenienie się rolnictwa, ale także stosunkowo szybkie na niektórych obszarach wprowadzenie nowego sposobu uprawy roli przy pomocy sprzężajnego radła. Rolnictwo w połączeniu z hodowlą staje się odtąd zasadniczym typem gospodarki wiejskiej i trwa do naszych czasów¹. „Neolit, to najstarsze początki współczesności” według sformułowania Danilenki (s. 6).

Do niedawna w badaniach początków neolitu na ziemiach Polski południowej przyjmowano wyłącznie wpływy i migracje naddunajskie, bez możliwości uwzględnienia oddziaływań z południowego wschodu czy ze wschodu (bezsprene łączeni z terenami Europy wschodniej mieszkańcy puszcz z cyklu kultur ceramiki dołkowo-grzebykowej przy rozpatrywaniu genezy neolitu na naszych ziemiach nie są brani pod uwagę). Pogląd o przewadze cywilizacyjnej roli obszarów nadśródziemnomorskich doprowadził w końcu do przesadnie pojmowanego priorytetu Europy południowej (i nawet zachodniej) w genezie młodszej epoki kamienia na ziemiach położonych na północ od Karpat. Zwrócić uwagę należy, że do niedawna właściwie tylko archeologowie skandynawscy próbowali w badaniach nad początkami neolitu w Europie północnej uwzględniać różnokierunkowe wpływy, w tym również czarnomorsko-kaukaskie.

Próby rewizji dotychczasowych ustaleń wskazują na silnie oddziaływające na Europę inne centra cywilizacyjne, jak Azja środkowa i obszary kaukaskie. Jeśli

¹ L. Gajewski, J. Gurba *Uwagi o chronologii eneolitu na Wyżynie Lubelskiej*. „Przegląd Lubelski” 1965, t. I, s. 28 n. Por. też E. Schlette *Das Neolithikum als historische Erscheinung W: Evolution und Revolution im Alten Orient und in Europa*. Berlin 1970, s. 7 nn.

chodzi o schyłek paleolitu, to niektórzy badacze widzą możliwość zaludnienia ziem polskich m. in. i z południowego wschodu². Pomijając bezsporne wschodnie elementy językowe i antropologiczne, także i dane archeologiczne — wbrew uogólnieniom wiążącym początki rolnictwa wyłącznie z ludami kultury ceramiki wstęgowej — również sugerują możliwości dalekosiężnych związków łączących pośrednią drogą (Krym—Zaporoże—Podole) południowe krańce naszych ziem z Kaukazem³.

Ostatnio J. Kowalczyk zwrócił uwagę na konieczność podjęcia badań nad wpływami kulturowymi związanymi z tradycjami dawnych migracji idących na nasze ziemie z Kaukazu i Azji środkowej. Równocześnie w nawiązaniu do dawniejszych powiązań, na obszarze między Karpatami i Dniestrem także szukać obszaru wyodrębnienia się kultury czasz (pucharów) lejowatych⁴.

Nic więc dziwnego, że z ogromną uwagą śledzimy stale wyniki badań archeologicznych w ZSRR⁵. Obszar europejskiej części ZSRR dzielił się w starożytności, podobnie jak dzieli się i dziś, na dwie odrębne strefy geograficzno-przyrodnicze. Terytorium dzisiejszej Ukraińskiej SRR wchodzi prawie w całości w strefę stepów, przychodzących ku północy w lasostep. Strefa lasów obejmuje lewobrzeżną Ukrainę i Polesie.

Monografia W. Danilenki *Neolit Ukrainy — rozdziały dziejów starożytnych Europy południowo-wschodniej* poświęcona jest słabo jeszcze poznanym problemom młodszej epoki kamienia na Ukrainie. Autor, jeden z najpoważniejszych badaczy młodszej epoki kamienia⁶, rozszerza ramy czasowe neolitu, uważając, że stanowi on następujący po paleolicie okres rozwoju społeczeństw ludzkich, opartego na gospodarce pastersko-rolniczej oraz rybołówstwie wykorzystującym czołna i sieci. Ponieważ pojawienie się siekier i ceramiki uważa jedynie za zewnętrzne oznaki wymienionych przemian, zamiast pojęcia przedceramicznego neolitu wprowadza określenie neolitu archaicznego. Tym samym skraca epokę mezolitu, w wyróżnianej dotychczas widząc już okres powstawania pasterstwa związanego z przeżywającą ostry kryzys gospodarką łowiecką.

Jak większość badaczy zajmujących się pradziejami Europy południowowschodniej, jako neolit określa okres dziejów kultury ludzkiej występujący przed epoką wczesnego metalu (wczesnego enolitu), niesprawiedliwie uważając, że włączanie enolitu do młodszej epoki kamienia charakteryzuje historiografię burżuazyjną. Tymczasem większość archeologów polskich nadal stosuje periodyzację J. Kostrzewskiego i K. Jażdżewskiego⁷, o której autor *Archieologii Polski* J. W. Kucharenko pisze, że jest jedną z bardziej udanych i opartą na założeniach metodologii markistowskiej⁸.

W sygnalizowanej pracy D. Danilenko charakteryzuje najważniejsze neolityczne kompleksy kulturowe Ukrainy, rozwijające się i panujące w dorzeczach większych rzek. W większości kultury te wyróżnił sam Danilenko w oparciu o materiały włas-

² J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski *Pradzieje Polski*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1965, s. 44; R. Schild *Paleolit końcowy i schyłkowy*. W: *Materiały do prahistorii ziem polskich*. Cz. I, Warszawa 1964, s. 181.

³ T. Sulimirski *Polska przedhistoryczna*. Cz. I, Londyn 1955, s. 123; W. S. Titov *Driewniejszyje ziemledielcy w Jewropie* W: *Archieologija starogo i nowogo swiata*, Moskwa 1966, s. 29.

⁴ J. Kowalczyk *Początki neolitu na ziemiach polskich*. „Wiadomości Archeologiczne” 1969, t. XXIV, s. 50—54.

⁵ J. Gurba *Najnowsze badania nad neolitem w ZSRR*. „Sprawozdania z posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie”, styczeń—czerwiec 1965, s. 3.

⁶ S. M. Bibikow *Do 50-riczczia archeologicznoji nauki na Ukrajini*. „Archeologija” 1968, t. XXI, s. 15.

⁷ Kostrzewski, Chmielewski, Jażdżewski *Pradzieje...*, s. 56—57.

⁸ J. W. Kucharenko *Archieologija Polski*. Moskwa 1969, s. 7 nn.

nych badań terenowych z lat 1946—1949. Poza publikacjami sprawozdań z prac wykopaliskowych i popularnym ujęciem tematu⁹, wyniki badań Danilenki zostały wprowadzone już do radzieckiej i europejskiej archeologii jeszcze przed ogłoszeniem materiałów źródłowych¹⁰, których dużą część przedstawia autor obecnie. Charakteryzuje tu więc najstarszą neolityczną kulturę Ukrainy — nadazowską (s. 9—18) i wykazującą z nią najbliższe związki genetyczne kulturę surską („sursko-nadnieprzańską”, s. 24—27), krótkotrwałą i występującą peryferycznie kulturę ceramiki wstęgowej (s. 28—30), kulturę naddnieprzańsko-naddoniecką (s. 30—36) oraz kultury z cyklu kultur ceramiki dolkowo-grzebykowej (s. 37—44).

Szczególnie dużą część monografii poświęcił Danilenko kulturze środkowo dorzecza Bohu („boho-dniestrzańskiej”, s. 46—174), m. in. jej powstaniu ze starszego mezolitycznego podłoża. Jest ona dziś najpełniej zbadaną neolityczną kulturą Ukrainy, co pozwala rozpatrywać ją jako podstawę do utworzenia periodyzacji kultur młodszej epoki kamienia Europy południowo-wschodniej. Poznanie jej pozwoliło również autorowi na wyjaśnienie hipotezy miejscowego pochodzenia kultury trypolskiej, powiązanej zarówno z kulturą środkowego dorzecza Bohu, Bojan, jak i ceramiką grzebykowej. Dużym niestety mankamentem pracy jest brak mapki rozmieszczenia choćby ważniejszych stanowisk, koniecznej chyba nie tylko dla zagranicznego czytelnika.

Zagadnienie periodyzacji, chronologii i wzajemnej synchronizacji i związków neolitycznych kultur Ukrainy autor rozpatruje na szerokim tle porównawczym, omawiając ich związki zarówno z Azją środkową, jak i krajami basenu Morza Śródziemnego.

Najdonioślejszym osiągnięciem badawczym Danilenki jest wyróżnienie na ziemiach Ukrainy bardzo wczesnych, nawiązujących do mezolitu (s. 171) neolitycznych kultur przedceramicznych, współczesnych najstarszym neolitycznym zespołom Półwyspu Bałkańskiego. W odróżnieniu do stanowisk kultur starczewsko-kriszańskich i ceramiki wstęgowej¹¹ zespoły archaicznego neolitu Ukrainy są ściśle powiązane z melolitem i z niego się wywodzą.

Na tablicy synchronistycznej neolitu i eneolitu południowo-wschodniej Europy łączącej dane archeologiczne z datowaniem chronologii absolutnej (ryc. 154), dziwi brak uwzględnienia terenów Polski przy wzięciu pod uwagę ziem NRD, NRF i Danii. Najbardziej interesującą nas kulturę czasz lejewatych autor datuje tu na czas około 3100—2500 lat przed n.e., z terenów Czechosłowacji po r. 2600 jako współczesną kulturze amfor kulistych, nie uwzględniając ostatnich datowań polskich¹².

W zakończeniu Danilenko przedstawia archeologiczne argumenty świadczące o kształtowaniu się już w neolicie matriarchalnych systemów religijnych, których przeżytki obserwujemy jeszcze dzisiaj (s. 219—221). Przedstawia tu również zagadnienia etnicznej przynależności neolitycznych kultur południowo-wschodniej Europy. Szczególną uwagę zwraca na etnokulturowe obszary zajęte przez kulturę trypolską i starszą kulturę grobów jamowych. Jedyłą możliwą czasową lokalizacją istnienia europejskiej wspólnoty Praindoeuropejczyków widzi w archaicznym neolicie. Wtedy

⁹ W. M. Danilenko i in. *Nowyj kamjanyj wik W: Narysy starodawnoji istorij Ukrainjskoji RSR*. Kijiw 1957, s. 36—52.

¹⁰ T. Pasek *Relations entre l'Europe occidentale et l'Europe orientale a l'epoque neolitique W: VI Congres International des Sciences Prehistoriques et Prothistoriques. Les rapports et les informations des archeologues de l'URSS*. Moscou 1962, s. 3—4, ryc. 1—3; T. Sulimirski *The Neolithic of the U.S.S.R.* „Biuletin of the Institute of Archaeology University of London” 1967, nr 6, s. 96 nn.

¹¹ Kowalczyk *Początki...*, s. 46.

¹² J. Kowalczyk *Dwa zespoły neolityczne datowane radiowęglem*. „Wiadomości Archeologiczne” 1968, t. XXXIII, s. 368—376.

właśnie wg autora ukształtowały się zarysy i podstawy współczesnych wielkich grup językowych.

Zdając sobie sprawę, że zagadnienie etnicznej przynależności kultur oraz powstania i najdawniejszej historii ludów indoeuropejskich winno być omówione przez specjalistów, stwierdzić należy, że hipotezy W. Danilenki zgadzają się z ogólnie przyjętymi w chwili obecnej lokalizacjami¹³, przy równoczesnej próbie cofnięcia wstecz okresu europejskiej jedności Praindoeuropejczyków (s. 238). To samo odnosi się do identyfikacji i lokalizacji Prasłowian (Prabałtosłowian, ryc. 160)¹⁴.

W sumie omawiana książka dostarcza, poza publikowanymi po raz pierwszy ważnymi materiałami źródłowymi, sporo okazji do przemyśleń i rewizji dotychczasowych ustaleń.

Jan Gurba

Stanisław Michalczuk: O początkach Lublina czyli geneza układu urbanistycznego Starego Miasta.

„Biuletyn Historii Sztuki” 1970, R. XXXII, nr 2, s. 206—209, ryc. 1—4

Artykuł stanowi streszczenie referatu wygłoszonego na zebraniu Lubelskiego Oddziału Stowarzyszenia Historyków Sztuki w marcu 1968 roku i dlatego nie znana jest autorowi praca K. Myślińskiego *Najstarszy Lublin — proces tworzenia się średniowiecznego miasta* („Rocznik Lubelski” 1966, t. IX, Lublin 1968, s. 145—188). Na podstawie analizy układu urbanistycznego Starego Miasta autor ustala obszar XIII-wiecznego osiedla (o charakterze miejskim), zajmującego najbliższą zamkowego wzgórze, północną część cypla wierzchowinowego, ograniczonego doliną Bystrzycy i Czechówki oraz późniejszymi ulicami Złotą i Rybną. S. Michalczuk skłonny jest popierać dawniejszą hipotezę W. Müllera („Roczniki Humanistyczne” 1960, t. IX, z. 4) o nadaniu Lublinowi prawa lokacyjnego przez Bolesława Wstydliwego. Staromiejski układ urbanistyczny związany z lokacją miasta w 1317 roku powstał w XIV wieku w oparciu o rozbudowę wcześniejszego osiedla. Czytelny jeszcze dziś podział terenu miasta na parcele budowlane w liczbie około 130 powstał w wiekach od XIV do XVI.

Szczegółowszych danych o przedlokacyjnej historii Starego Miasta mogą dostarczyć jedynie badania archeologiczne, prowadzone z trudem na tym gęsto zabudowanym terenie (por. S. H o c z y k *Lublin W: Informator Archeologiczny, Badania 1968 r.* Warszawa 1969, s. 260—262). Patrz też starsza literatura w J. Gurby *Z problematyki osadnictwa wczesnośredniowiecznego na Wyżynie Lubelskiej*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, vol. XX, 1965, Lublin 1968, s. 46 .

Jan Gurba

¹³ W. Hensel *Ziemie polskie w pradziejach*. Warszawa 1969, s. 109.

¹⁴ D. J. Telehin *Dnypro-doniecka kultura*. Kyjiw 1968, s. 238.